

WODC
Onderzoeksnotities

2002/7

**Gebruik en
aanschaf
van cannabis
door 16- en
17-jarigen**

**M. van Ooyen-Houben
M. Siepermann**

**Wetenschappelijk
Onderzoek- en
Documentatiecentrum**

Inhoud

1	Aanleiding tot het onderzoek	1
2	Doel en vraagstellingen	3
3	Beleidscontext	5
4	Bronnen	7
5	Resultaten	9
5.1	Cannabisgebruik door jongeren	9
5.2	Gebruik van andere drugs	10
5.3	Trends in gebruik	11
5.4	Waar kopen jongeren hun cannabis?	14
5.5	Problematisch cannabisgebruik	18
5.6	Overlast rond coffeeshops	19
6	Conclusie	21
	Geraadpleegde literatuur	23

1 Aanleiding tot het onderzoek

In april 2001 vond voor de zesde maal het Nationaal Jeugddebat plaats. Ruim honderd jongeren gingen in de Tweede Kamer in debat met in totaal zes bewindslieden. Zij hadden - na een reeks van voorbereidende debatten in het land en na interviews met ongeveer duizend leeftijdgenoten - vier moties voorbereid. Het debat was georganiseerd door de Stichting Nationaal Jeugddebat.

Ook de Minister van Justitie heeft deelgenomen aan dit debat. Een van de moties van de jongeren betrof het onderwerp softdrugs. In de motie vragen de jongeren aan de Minister van Justitie om de leeftijdsgrens voor de toegang tot coffeeshops, die in 1996 is verhoogd, te verlagen van 18 naar 16 jaar. De jongeren vrezen dat 16- en 17-jarigen sinds de verhoging voor de aankoop van hun cannabis zijn aangewezen op straatdealers en minder bonafide verkooppunten, en daardoor meer risico lopen om in aanraking te komen met harddrugs en met criminele, gevaarlijke settings.

De minister heeft hierop geantwoord dat de Nederlandse regering, zolang de meerderjarigheidsgrens staat op 18 jaar, geen voorstander is van de in de motie voorgestelde verlaging van de leeftijdsgrens. Volgens de minister is gebleken dat naarmate jongeren ouder zijn op het moment dat ze beginnen met cannabisgebruik, de kans op problematisch gebruik vermindert. Het huidige beleid is er dan ook op gericht het gebruik onder jongeren te ontmoedigen, onder meer door voorlichting over de risico's van gebruik en door preventieprogramma's.

De minister heeft in het debat wel toegezegd een onderzoek in de vorm van een quick scan te laten uitvoeren naar de mate waarin jongeren onder de 18 jaar cannabis gebruiken en naar de verkooppunten van cannabis. De nadruk ligt hierbij op jongeren van 16 en 17 jaar. Afhankelijk van de resultaten van dit onderzoek zal worden bezien of hier consequenties aan kunnen worden verbonden met betrekking tot het cannabisbeleid.

In Nederland is al vrij veel onderzoek gedaan naar het onderwerp softdrugs en jongeren. De inzichten die dat heeft opgeleverd zijn in deze notitie samengevat. In overleg met de deelnemers aan het Nationaal Jeugddebat en de betrokken beleidsdirecties¹ zal vervolgens worden bezien of deze informatie voldoende is om gevolgtrekkingen te kunnen maken over gevolgen van de verhoging van de toegangsleeftijd voor coffeeshops, of dat nieuwe gegevens verzameld moeten worden.

¹ De Directie Internationale Strafrechtelijke Aangelegenheden en Drugsbeleid (DISAD) en de Directie Jeugd en Criminaliteitspreventie (DJC).

2 Doel en vraagstellingen

Doel van het door de minister toegezegde onderzoek is: zicht geven op gebruik en aanschaf van cannabis door jongeren. De aandacht gaat met name uit naar jongeren van 16 en 17 jaar.

Meer specifiek wordt antwoord gezocht op de volgende vragen:

1. Wat is de prevalentie van cannabisgebruik onder jongeren van 12 tot en met 17 jaar, in het bijzonder jongeren van 16 en 17 jaar, in Nederland? Welke ontwikkelingen zijn waarneembaar in de tijd?
2. Waar halen de jongeren, vooral de 16- en 17-jarigen, hun cannabis vandaan? Welke ontwikkelingen zijn waarneembaar in de tijd?
3. Kopen ze bij de verkooppunten alleen cannabis of ook andere drugs?
4. Komen de jongeren bij hun verkooppunten in aanraking met criminele, gevaarlijke situaties?

De antwoorden op vraag 1 en 2 zijn, zo zal het onderstaande uitwijzen, te geven op basis van informatie uit voorhanden onderzoek. Om een gedegen antwoord te kunnen geven op vraag 3 en 4 zou nader onderzoek aangewezen zijn.

3 Beleidscontext

Hoewel de verkoop van cannabis strafbaar is ingevolge de Opiumwet, wordt deze verkoop in Nederlandse coffeeshops onder bepaalde voorwaarden gedoogd. Die voorwaarden staan bekend als AHOJ-G criteria: er mag geen Affichering en verkoop van Harddrugs plaatsvinden, er mag geen sprake zijn van Overlast of verkoop van cannabis aan Jongeren, en geen verkoop van Grote hoeveelheden. Hiermee wil de overheid onder meer de markten van harddrugs en softdrugs gescheiden houden. Personen die hun cannabis kopen bij een gedoogde coffeeshop, komen daar niet in aanraking met harddrugs.

Deze aanpak past bij de centrale doelstelling van het Nederlandse drugsbeleid: het verminderen van de risico's die voortvloeien uit het gebruik van drugs voor de gebruiker zelf, voor diens directe omgeving en voor de maatschappij. In 1976, bij de wijziging van de Opiumwet, is de scheiding der markten reeds vastgelegd.

De AHOJ-G criteria, die van kracht zijn sinds 1979, zijn in 1996 aangescherpt. De aanscherping was een gevolg van toegenomen overlast en gevoelens van onveiligheid bij burgers. Er was sprake van 'wildgroei' en 'onbeheersbaarheid' van de coffeeshopbranche. Ook was er sprake van een toename van het cannabisgebruik onder jongeren.

De maximale hoeveelheid cannabis die per transactie in coffeeshops aan klanten verkocht mag worden is in 1996 verlaagd van dertig naar vijf gram. Dit gebeurde onder meer om het drugstoerisme te verminderen. De minimumleeftijd voor de toegang tot coffeeshops is verhoogd van 16 naar 18 jaar. Dit gebeurde om het cannabisgebruik onder jongeren af te remmen. Ook kregen gemeenten meer juridische mogelijkheden om op te treden tegen coffeeshops (artikel 174a Gemeentewet en artikel 13b Opiumwet). Het aantal coffeeshops is de afgelopen jaren gedaald van ruim 1100 in 1997 naar 846 in 1999, 813 in 2000 en 805 in 2001 (Bieleman & Goeree, 2002).

Coffeeshops mogen dus sinds 1996 geen cannabis meer verkopen aan personen beneden de 18 jaar. Welke effecten en mogelijke ongewenste neveneffecten heeft dit? Zijn jongeren onder de 18 jaar meer of minder cannabis gaan gebruiken? Halen ze hun cannabis sindsdien bij niet-bonafide verkooppunten? Komen ze daar in aanraking met harddrugs en met criminele settings? Dat zijn de vragen die hier aan de orde worden gesteld.

4 Bronnen

Voor deze notitie is gebruik gemaakt van reeds verricht Nederlands onderzoek naar cannabisgebruik onder jongeren. Gegevens zijn afkomstig uit:

1. De 'peilstationsonderzoeken' van het Trimbos-instituut. Het gaat hier om grootschalig periodiek landelijk onderzoek onder scholieren van 10 jaar en ouder in het basis- en voortgezet onderwijs (V(M)BO, MAVO, HAVO, VWO). De meest recente publikatie hiervan betreft het jaar 1999 (De Zwart, Monshouwer & Smit, 2000). Eerdere peilstationsonderzoeken zijn gedaan in 1992 en 1996. Bij deze onderzoeken moet wel worden bedacht dat bepaalde groepen jongeren (drop-outs en jonge schoolverlaters) niet werden bereikt (Smit e.a., 2002).
2. Een evaluatieonderzoek dat in 2001 is uitgevoerd naar de aanscherping van de AHOJ-G criteria (het onderzoek "Coffeeshops, jeugd & toerisme", Korf e.a., 2001). In dit onderzoek is in samenwerking met het Trimbos-instituut het gebruik van cannabis onder jongeren nader geanalyseerd. Ook is informatie verzameld over de aankoop van cannabis door jongeren, speciaal de 16- en 17-jarigen.
3. Het Nationaal Prevalentie Onderzoek (NPO), waarin de prevalentie van drugsgebruik (waaronder cannabis) bij de algemene bevolking is onderzocht (Abraham, Kaal & Cohen, 2002). De meest recente cijfers betreffen het jaar 2001. De respondenten zijn getrokken uit alle personen van 12 jaar en ouder die staan geregistreerd in de Gemeentelijke Basis Administratie (GBA). In totaal zijn 17.655 personen gevraagd naar hun gebruik van legale en illegale drugs. Het aantal respondenten in de leeftijdsgroep 12 tot en met 17 jaar is 3.029, het aantal 16- en 17 jarigen is 1.019. Het veldwerk is gestart in 2000, maar het voornaamste deel is uitgevoerd in 2001. De gegevens zijn daarom representatief voor de Nederlandse bevolking in 2001. Het NPO is ook in 1996 uitgevoerd, waardoor een vergelijking tussen 2001 en 1996 mogelijk is. Door Abraham en Cohen zijn op verzoek van het WODC een aantal specifieke analyses uitgevoerd op de gegevens, om zicht te krijgen op de leeftijdsgroep van 12 tot 18 jaar, in het bijzonder de 16- en 17-jarigen.
4. Het Landelijk Alcohol en Drugs Informatie Systeem (LADIS), waarin onder andere wordt geregistreerd hoeveel mensen zich jaarlijks voor problemen met cannabisgebruik laten inschrijven bij de Nederlandse verslavingszorg. Op verzoek van het WODC heeft de Stichting Informatievoorziening Zorg (IVZ) de inschrijvingen van 16- en 17-jarigen voor de periode 1994-2000 apart geanalyseerd (Mol, 2002).

We beschikken dus uit verschillende jaren over landelijke cijfers over het cannabisgebruik onder jongeren en de verkooppunten van cannabis.² Er dient opgemerkt te worden dat de geraadpleegde onderzoeken onderling niet op alle punten vergelijkbaar zijn, omdat de steekproeven verschillen en op verschillende manieren gegevens zijn verzameld. Als alle cijfers op een rij worden gezet kan echter toch een algemeen beeld geschetst worden.

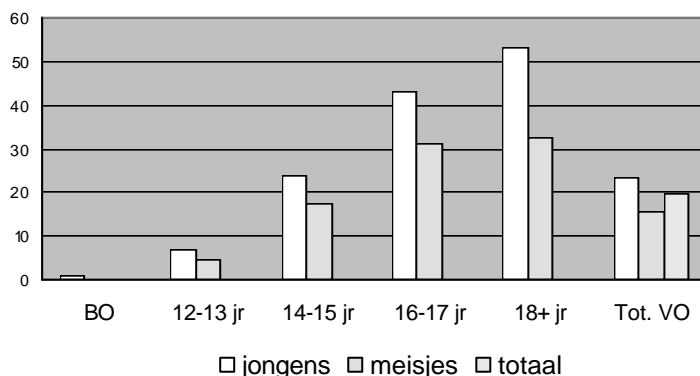
² Bij deze cijfers wordt overigens geen onderscheid gemaakt tussen gedoogde en niet-gedoogde coffeeshops.

5 Resultaten

5.1 Cannabisgebruik door jongeren

De cijfers uit het peilstationsonderzoek uit 1999 laten zien dat 43,2% van de jongens en 31,3% van de meisjes in de leeftijdsgroep 16-17 jaar ooit cannabis hebben gebruikt. Jongeren van deze leeftijd hebben vaker ooit cannabis gebruikt dan de jongere leeftijdsgroepen, maar minder vaak dan de 18+ jongeren. Er is dus een samenhang tussen cannabisgebruik en leeftijd: hoe ouder, hoe vaker de gebruiker ooit cannabis heeft geconsumeerd. Figuur 1 illustreert dit. In het basisonderwijs heeft vrijwel geen enkele jongere ooit cannabis gebruikt. In het voortgezet onderwijs heeft in totaal één op de vijf leerlingen ooit gebruikt. De grootste stijging vindt plaats tussen 12-13 jaar en 14-15 jaar.

Figuur 1: Aantal jongeren (in procent) dat ooit cannabis heeft gebruikt, naar onderwijstype, leeftijd en geslacht; gegevens uit 1999.

BO = basisonderwijs, VO = voortgezet onderwijs.

Bron: Jeugd en riskant gedrag. Kerngegevens 1999. De Zwart, Monshouwer & Smit, 2000.

In het peilstationsonderzoek is daarnaast aan de leerlingen in het voortgezet onderwijs gevraagd of ze de laatste vier weken voorafgaand aan het onderzoek nog cannabis hebben gebruikt (zie tabel 1). Bijna één op de tien (9,3%) van alle leerlingen zegt dat dit zo is. Van de 16- en 17-jarigen heeft 22,5% van de jongens en 11,2% van de meisjes in de laatste vier weken gebruikt. Opvallend is dat 7,5% van de 16- en 17-jarige jongens in die periode meer dan 10 keer gebruikt heeft. Jongens gebruiken niet alleen vaker, maar per keer ook meer cannabis dan meisjes.

Andere waarnemingen zijn: gemiddeld roken de recent gebruikende jongeren ongeveer 2,2 joints per keer; bij VBO- en MAVO-leerlingen ligt het gebruik hoger dan bij leerlingen in het VWO (De Zwart e.a., 2000).

Tabel 1: Aantal jongeren (in procent) dat de laatste vier weken voor het onderzoek cannabis heeft gebruikt, naar leeftijd en geslacht; gegevens uit 1999, alleen jongeren in het voortgezet onderwijs.

	12-13		14-15		16-17		18+		Totaal		
	J	M	J	M	J	M	J	M	J	M	Tot
1-2 keer	1,2	0,4	5,7	3,7	8,2	5,3	10,6	0	4,9	2,8	3,8
3-4 keer	0,4	0,4	1,4	1,5	3,4	2,1	6,9	0,6	1,7	1,2	1,4
5-6 keer	0,1	0,3	0,9	1,0	1,1	0,8	0	1,5	0,6	0,7	0,7
7-8 keer	0,1	0,2	0,9	0,9	1,4	0,5	1,9	0,8	0,8	0,6	0,7
9-10 keer	0,1	0,1	0,7	0,7	1,0	1,1	2,1	0	0,6	0,5	0,6
> 10 keer	0,4	0,1	4,4	0,7	7,5	1,5	4,8	2,0	3,8	0,7	2,2
Gebruikt*	2,2	1,6	13,8	8,4	22,5	11,2	26,3	4,9	12,4	6,5	9,3

Bron: Jeugd en riskant gedrag. Kerngegevens 1999. De Zwart, Monshouwer & Smit, 2000.

De percentages uit het algemeen bevolkingsonderzoek (het Nationaal Prevalentie Onderzoek, NPO) over het jaar 2001 vallen lager uit dan die van het peilstationsonderzoek uit 1999. Volgens het bevolkingsonderzoek heeft van de 16- en 17-jarigen 21,6% ooit cannabis gebruikt, waarvan 6,6% nog in de afgelopen maand. Tabel 2 geeft de cijfers over gebruik onder jongeren van 12 tot en met 17 jaar.

Tabel 2: Aantal jongeren van 12 tot en met 17 jaar dat ooit cannabis heeft gebruikt; gegevens uit 2001.

Leeftijdsklasse	Ooit	Laatste jaar	Laatste maand
12-13 jaar	0,8	0,6	0,1
14-15 jaar	11,1	9,4	4,2
16-17 jaar	21,6	13,9	6,6
Totaal	10,9	7,9	3,6

Bron: Licit and illicit drug use in the Netherlands, 2001. Abraham, Cohen & Kaal, 2002.

5.2 Gebruik van andere drugs

Cannabis is verreweg de meest gebruikte drug onder jongeren in alle leeftijdsgroepen: 19,5% van de jongeren heeft ooit cannabis gebruikt, terwijl 3,8% ooit paddo's of XTC, 2,8% amfetamine of cocaïne en slechts 0,8% ooit heroïne gebruikte (zie tabel 3). Ook voor deze drugs geldt dat er een samenhang is met leeftijd: jongere leeftijdsgroepen gebruiken minder, jongeren boven de 18 jaar meer (De Zwart e.a., 2000).

Tabel 3: Aantal jongeren (in procent) dat ooit cannabis, harddrugs en paddo's heeft gebruikt, naar leeftijd en geslacht; gegevens uit 1999.

	12-13		14-15		16-17		18+		Totaal		
	J	M	J	M	J	M	J	M	J	M	Tot
Cannabis	7,0	4,6	23,7	17,2	43,2	31,3	53,0	32,7	23,4	15,8	19,5
Paddo's	1,9	1,0	5,5	2,1	9,0	4,5	15,5	5,1	5,4	2,3	3,8
XTC	1,6	0,7	5,3	2,7	6,8	5,8	14,9	10,6	4,7	2,8	3,8
Amfetamine	1,9	0,4	3,7	1,6	6,0	4,1	10,4	4,1	3,8	1,7	2,8
Cocaine	2,2	1,0	4,2	1,7	5,6	3,0	8,5	3,6	4,0	1,7	2,8
Heroïne	0,7	0,4	1,2	0,7	0,9	0,5	2,0	0	1,0	0,6	0,8

Bron: Jeugd en riskant gedrag. Kerngegevens 1999. De Zwart, Monshouwer & Smit, 2000.

Gecombineerd gebruik komt voor: van de jongeren van 16 en 17 jaar die ooit cannabis hebben gebruikt, heeft 16,5% ook ooit andere illegale drugs (cocaine, amfetamine, XTC, hallucinogenen (excl. paddo's) of heroïne) gebruikt (zie tabel 4). De meesten (83,5%) beperken zich echter tot alleen cannabisgebruik.

Tabel 4: Prevalentie van cannabisgebruik onder jongeren van 16 en 17 jaar in Nederland (2001), opgesplitst naar gebruik van andere illegale drugs.

	Ooit andere illegale drugs gebruikt?	
	Nee	Ja
Nooit cannabis gebruikt	99,2	0,8
Ooit cannabis gebruikt	83,5	16,5

Bron: Licit and illicit drug use in the Netherlands, 2001. Abraham, Cohen & Kaal, 2002.

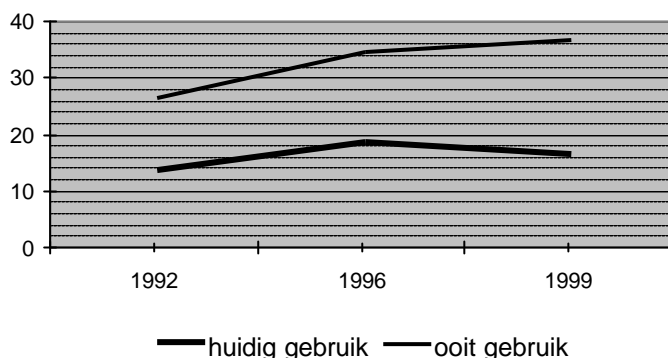
5.3 Trends in gebruik

Uit de studie van Korf e.a. (2001), die data ontleent aan de peilstationsonderzoeken uit 1992, 1996 en 1999³, is af te leiden dat het *ooit* gebruik van cannabis, oftewel de *life-time* prevalentie, bij 16- en 17-jarigen in deze jaren (licht) is toegenomen. Het *recent*, oftewel huidig, gebruik steeg tussen 1992 en 1996 en stabiliseerde daarna: in 1999 lag het op ongeveer hetzelfde niveau als in 1996 (zie figuur 2).⁴

³ In deze jaren zijn resp. 1.758, 1.532 en 3.142 16- en 17-jarigen in het onderzoek betrokken geweest.

⁴ Het gebruik in de vier weken voorafgaand aan het onderzoek.

Figuur 2: Cannabisgebruik (in procent) onder 16- en 17-jarigen in 1992, 1996 en 1999.

Bron: Coffeeshops, jeugd en toerisme. Korf, van der Woude, Benschop & Nabben, 2001.

Bij deze cijfers maken de onderzoekers (Korf e.a.) de kanttekening dat de steekproeven uit de genoemde jaren verschillen. Zo is het aandeel niet-westerse leerlingen in de steekproef tussen 1992 en 1999 toegenomen van 10% naar ruim 20%, zijn de leerlingen van een steeds hoger schooltype en namen in 1996 relatief meer leerlingen uit de grote steden deel aan het onderzoek. Deze verschillen kunnen van invloed zijn op de ontwikkelingen in het cannabisgebruik.

Om dit probleem te ondervangen hebben de onderzoekers op de gegevens een zogenoemde 'logistische regressieanalyse' uitgevoerd, zodat een zuivere vergelijking tussen de jaren gemaakt kan worden (zie tabel 5). Hieruit blijkt dat het recent gebruik bij 16- en 17-jarigen in 1996 anderhalf keer hoger was dan in 1992, terwijl er tussen 1996 en 1999 geen verschil bestond. De laatste jaren is er dus qua cannabisgebruik onder de jongeren van 16 en 17 jaar, en overigens ook onder de 14- en 15-jarigen, sprake van een stabilisatie. Of, om met Korf e.a. te spreken: de stijging in het recent cannabisgebruik onder minderjarigen is doorbroken.

In tabel 5 is met sterretjes aangegeven of een samenhang significant is. Waar een '=' staat is geen samenhang van betekenis gevonden. Bij de 16- en 17-jarigen hangt het gebruik samen met geslacht, etniciteit, schooltype en de vraag of de jongeren in de stad of op het platteland wonen. De veranderingen in gebruik tussen 1992 en 1996 zijn significant (.66, $p < .0001$); die tussen 1996 en 1999 niet (=).

Tabel 5: Huidig cannabisgebruik onder scholieren, landelijk, 1992-1999.

	Landelijk	
	14-15 jaar	16-17 jaar
Geslacht	***	***
Etniciteit	=	**
Schooltype	***	***
Stedelijkheid	=	**
Jaar		
Exponent (B) 1992 t.o.v.1996	*** .43	*** .66
Exponent (B) 1999 t.o.v.1996	=	=
Exponent (B) 1997 t.o.v.1995		
Exponent (B) 1999 t.o.v.1995		
= geen significante bijdrage aan het model		
exponent (B) = odds ratio	** p<.001	*** p<.0001

Bron: Coffeeshops, jeugd en toerisme. Korf, van der Woude, Benschop & Nabben, 2001.

Het algemeen bevolkingsonderzoek (NPO) meldt dat in 2001 in vergelijking met 1997 sprake is van een lagere prevalentie van cannabisgebruik onder jongeren. Dit geldt ook voor de 16- en 17-jarigen (zie tabel 6). Of deze verschillen significant zijn, is onbekend. Evenmin is rekening gehouden met mogelijke verschillen in de steekproef. Toch kunnen we van de resultaten van het bevolkingsonderzoek en de bevindingen van Korf afleiden dat het cannabisgebruik onder de 16- en 17- jarigen de laatste jaren niet is gestegen.

Tabel 6: Prevalentie van cannabisgebruik onder jongeren van 12 tot en met 17 jaar in Nederland in 1997 en 2001.

Leeftijdsklasse	Ooit		Laatste jaar		Laatste maand	
	1997	2001	1997	2001	1997	2001
12-13 jaar	2,9	0,8	2,5	0,6	0,7	0,1
14-15 jaar	12,1	11,1	8,0	9,4	3,2	4,2
16-17 jaar	25,2	21,6	16,7	13,9	8,4	6,6
Totaal	13,6	10,9	9,2	7,9	4,2	3,6

Bronnen: Licit and illicit drug use in the Netherlands, 1997. Abraham, Cohen, van Til & de Winter, 1997. Licit and illicit drug use in the Netherlands, 2001; Abraham, Cohen & Kaal, 2002.

Hetzelfde geldt overigens voor het gebruik van harddrugs. Terwijl het ooit gebruik van XTC, amfetamine en cocaïne onder scholieren tussen 1992 en 1996 significant steeg, zijn XTC- en amfetaminegebruik in 1999 weer significant gedaald. Het gebruik van paddo's, cocaïne en heroïne veranderde in 1999 niet ten opzichte van 1996 (De Zwart e.a., 2000).

Het algemene beeld dat uit al deze cijfers naar voren komt is er een van stabilisatie, zowel van het cannabisgebruik als van het gebruik van harddrugs. Hier en daar is sprake van een daling.

5.4 Waar kopen jongeren hun cannabis?

Waar halen de jongeren onder de 18 jaar, speciaal de 16- en 17-jarigen, hun cannabis vandaan? Kopen ze bij hun verkooppunten alleen cannabis of ook andere drugs? Komen de jongeren bij de verkooppunten in aanraking met criminele, gevaarlijke settings? En welke ontwikkelingen zijn waarneembaar?

De cijfers uit het peilstationsonderzoek 1999 laten zien dat de recent gebruikende jongeren boven de 12 jaar hun cannabis ofwel van vrienden krijgen (46%), ofwel kopen in een coffeeshop (31%). Opvallend is dat jongens cannabis vaak kopen, terwijl meisjes het vaak krijgen. Ook valt op dat 12- tot en met 15-jarigen minder vaak in de coffeeshop kopen dan de 16+ jongeren. Dit kan te maken hebben met het feit dat kopers beneden de 15 jaar sneller als minderjarig herkend worden en bij de coffeeshop daarom geweigerd worden.

In vergelijking met 1996 kopen jongeren hun cannabis minder vaak bij een coffeeshop (NDM, 2001) (zie tabel 7). Korf e.a. (2001) onderzochten dit nader voor de 14- en 15-jarigen en de 16- en 17-jarigen (zie tabel 8 en 9). Voor beide groepen geldt een duidelijke daling bij het kopen in coffeeshops. Wanneer we speciaal kijken naar de 16- en 17-jarigen, dan zien we dat in 1996 45,2% de cannabis meestal kocht in de coffeeshop, terwijl in 1999 dit nog maar bij 25,7% het geval is. Het aantal 16- en 17-jarigen dat de cannabis krijgt van vrienden is daarentegen gestegen van 47,6% in 1996 naar 66,5% in 1999. Er is dus een verschuiving opgetreden, waarbij deze jongeren hun cannabis meer buiten de coffeeshop, bij vrienden en anderen uit het sociale netwerk, verkrijgen. Tabel 9 laat zien dat hier sprake is van een significant verschil tussen 1996 en 1999, ook na controle voor achtergrondvariabelen door middel van een logistische regressieanalyse.

Korf e.a. (2001) hebben dit gegeven nader onderzocht door het voeren van gesprekken met 'community experts', door observaties van de onderzoekers en door bestudering van archiefmateriaal en onderzoeksrapportages in drie gemeenten. De onderzoekers keken daarbij uitdrukkelijk naar de lokale cannabismarkt. Hun bevindingen wekken de indruk dat de veranderingen rond de verkooppunten geen echte verschuiving op de cannabismarkt teweeg hebben gebracht. Het merendeel van de jongeren kreeg ook al voor het instellen van de lagere leeftijdsgrens de cannabis vooral via vrienden of kennissen. Degenen die cannabis bij de coffeeshop kochten doen dit voor een deel nog steeds, of ze schakelen vrienden en kennissen in die de cannabis voor hun in de coffeeshop halen.

De aangepaste leeftijdsgrens heeft volgens deze bronnen in de ontwikkeling van de cannabismarkt dus een marginale rol gespeeld. Korf e.a. merken in deze context op dat niet alle illegale verkooppunten voor jongeren laagdrempelig zijn en niet altijd een logische uitwijkmogelijkheid bieden. Jongeren hechten aan een betrouwbaar en vertrouwd verkooppunt. Bovendien zouden jongeren geen interessante afzetmarkt vormen voor de georganiseerde illegale handel.

Tabel 7: Waar halen jongeren hun cannabis vandaan (recente gebruikers vanaf 12 jaar, in % gebruikers)?*

	1996	1999
Vrienden	41	47
Coffeeshops	41	32
Dealers	11	11
Anderen	5	8
School	3	1
Eigen kweek**	-	2

* Scholieren voortgezet onderwijs.

** Niet opgenomen in de survey van 1996.

Bron: NMD, 2001.

Tabel 8: Wijze waarop huidige gebruikers meestal aan cannabis komen, landelijk (1996-1999).

Hoe kom je meestal aan je cannabis?	14-15 jaar		16-17 jaar	
	1996	1999	1996	1999
Krijgen vrienden/anderen	58,2%	69,4%	47,6%	66,5%
Kopen coffeeshop	28,4%	18,4%	45,2%	25,7%
Kopen elders	13,4%	12,3%	7,2%	7,8%
Vershil	$\chi^2=21.1, df=2, p=.000$		$\chi^2=45.5, df=2, p=.000$	

Bron: Coffeeshops, jeugd en toerisme. Korf, van der Woude, Benschop & Nabben, 2001.

Tabel 9: Logistische regressie: kopen van cannabis in een coffeeshop, landelijk (1996-1999).

	14-15 jaar	16-17 jaar	
Geslacht	***	***	
Etniciteit	=	=	
Schooltype	=	*	
Stedelijkheid	***	***	
Jaar			
Exponent (B) 1999 t.o.v. 1996	*** .84	*** .76	
= geen significante bijdrage aan het model	* $p < .01$	** $p < .001$	*** $p < .0001$
exponent (B) = odds ratio			

Bron: Bron: Coffeeshops, jeugd en toerisme. Korf, van der Woude, Benschop & Nabben, 2001.

In het algemene bevolkingsonderzoek (NPO 2001) is aan alle jongeren van 12 tot en met 17 jaar, die in het jaar voorafgaand aan het onderzoek cannabis hadden gebruikt, gevraagd waar zij hun cannabis kopen (zie tabel 10). Ze konden meerdere antwoorden geven (daarom telt het percentage cases niet op tot 100%, maar tot 145,1%).

Tabel 10: Waar verkrijgen jongeren van 12 tot en met 17 jaar hun cannabis? In absolute aantallen en percentage van de cases. Laatste jaar gebruikers.

Waar verkregen	Aantal	% Cases
Familie/vrienden/kennissen	79	68,8
Coffeeshop	57	49,9
Café	4	3,4
Uitgaansgelegenheid	7	6,2
Onbekende op straat	2	1,6
Buurthuis, jeugdclub of societeit	3	3
Thuisdealer	8	6,6
Bezorgdienst	3	2,5
Smartshop	2	1,6
Anders	0	0,3
Weet niet hoe verkregen	2	1,4
Totaal responses	167	145,1%

Bron: Licit and illicit drug use in the Netherlands, 2001. Abraham, Cohen & Kaal, 2002.

Ook uit dit onderzoek komt naar voren dat familie, vrienden en bekenden, oftewel het sociale netwerk, belangrijk zijn voor jongeren als het gaat om het verkrijgen van cannabis. De coffeeshop komt op de tweede plaats. Bij 18+ jongeren staat de coffeeshop bovenaan (69%) en komt het sociale netwerk op de tweede plaats (51%).

Wanneer specifiek gekeken wordt naar de jongeren van 16 en 17 jaar, die tot de 'laatste jaar cannabis gebruikers' behoren, dan blijkt dat zij hun cannabis ongeveer even vaak via hun sociale netwerk als in de coffeeshop aanschaffen (zie tabel 11). In veel mindere mate maken ze gebruik van verkopers in uitgaansgelegenheden of van thuisdealers.

Bij deze cijfers dient een kanttekening geplaatst te worden. Het aandeel 16- en 17-jarigen dat nog steeds bij de coffeeshop koopt blijkt hier relatief hoog, beduidend hoger dan bij Korf c.s. (2001; zie tabel 8). Dit kan te maken hebben met verschillen in de steekproef. Bovendien is het aantal cases in het algemene bevolkingsonderzoek dermate klein (slechts 65 personen hebben de vraag beantwoord), dat deze cijfers wel een tendens kunnen aangeven, maar geen nauwkeurige uitspraken mogelijk maken.

Tabel 11: Waar verkrijgen jongeren van 16 en 17 jaar hun cannabis? In absolute aantallen en percentage van de cases. Laatste jaar gebruikers.

Waar verkregen	Aantal	% Cases
Familie/vrienden/kennissen	40	61,6
Coffeeshop	41	63,5
Café	3	5,3
Uitgaansgelegenheid	4	6,3
Onbekende op straat	2	2,5
Buurthuis, jeugdclub of sociëteit	2	6,3
Thuisdealer	5	2,5
Bezorgdienst	0	3,2
Smartshop	1	0,6
Weet niet hoe verkregen	0	0,5
Totaal responses	100	152,5%

Bron: Licit and illicit drug use in the Netherlands, 2001. Abraham, Cohen & Kaal, 2002.

Of de jongeren bij de genoemde verkooppunten ook (meer) in aanraking komen met harddrugs of met criminaliteit kan uit deze cijfers niet afgeleid worden. Wel kan op basis van de cijfers uit het algemene bevolkingsonderzoek (NPO 2001) gekeken worden naar de voornaamste 'bronnen' van XTC en cocaïne, twee drugs die populair zijn onder jongeren (zie tabel 12 en 13). In het onderzoek is aan de jongeren die in het laatste jaar XTC of cocaïne gebruikt hebben gevraagd waar zij deze drugs verkregen hebben (ze kunnen meerdere antwoorden geven). Wederom is het aantal cases klein: 13 resp. 8, als gevolg van de lage prevalentie van XTC en cocaïne gebruik in deze leeftijdsgroep. De hier gegeven cijfers dienen daarom niet om nauwkeurige uitspraken te doen.

Tabel 12: Waar verkrijgen jongeren van 12 tot en met 17 jaar hun XTC in Nederland? In absolute aantallen (n=13).

Waar verkregen: XTC	Aantal
Familie/vrienden/kennissen	11
Café	0
Uitgaansgelegenheid	3
Thuisdealer	1
Smartshop	0
Weet niet hoe verkregen	0
Totaal responses	15

Bron: Licit and illicit drug use in the Netherlands, 2001. Abraham, Cohen & Kaal, 2002.

Tabel 13: Waar verkrijgen jongeren van 12 tot en met 17 jaar hun cocaïne in Nederland (2001)? In absolute aantallen (n=8).

Waar verkregen: cocaïne	Aantal
Familie/vrienden/kennissen	6
Café	1
Uitgaansgelegenheid	2
Thuisdealer	1
Weet niet hoe verkregen	0
Totaal responses	10

Bron: Licit and illicit drug use in the Netherlands, 2001. Abraham, Cohen & Kaal, 2002.

Familie, vrienden en kennissen zijn degenen van wie het vaakst XTC en cocaïne wordt verkregen. Zij zijn ook de bronnen van wie de jongeren vaak hun cannabis aanschaffen. We kunnen op basis van de beschikbare informatie echter niet concluderen dat bij de verkooppunten van cannabis ook XTC en cocaïne kan worden verkregen. Hiervoor zou nader onderzoek nodig zijn.

Wel hebben we eerder gezien dat het gebruik van harddrugs onder jongeren de afgelopen jaren niet is toegenomen, zelfs hier en daar is gedaald. Sinds de verhoging van de leeftijdsgrens voor coffeeshopbezoek in 1996 is dus niet de (gevreesde) stijging van het harddrugsgebruik opgetreden.

5.5 Problematisch cannabisgebruik

In de ambulante verslavingszorg in Nederland worden cijfers bijgehouden over het aantal mensen dat hulp zoekt in verband met alcohol- of drugsgebruik. De Stichting Informatievoorziening Zorg (IVZ) presenteert deze gegevens regelmatig in de vorm van de 'LADIS kerncijfers'.

Met behulp van de LADIS-cijfers kan onder meer gekeken worden naar het aantal personen dat in verband met problematisch cannabisgebruik een beroep doet op de ambulante verslavingszorg. Het is mogelijk om de cijfers uit te splitsen naar leeftijd. Wanneer gekeken wordt naar de groep waarop dit onderzoek zich toespitst, de 16- en 17-jarigen, ontstaat het volgende beeld (Mol, 2002).

Uit de LADIS-cijfers blijkt dat het totaal aantal cannabisgebruikers dat hulp zoekt in de recente jaren is toegenomen (in 1999 ging het om 3281 personen, in 2000 om 3443; LADIS, 2001). Ook meer 16- en 17-jarigen meldden zich de laatste jaren met cannabis als primaire problematiek. In 1996 zijn volgens het LADIS 198 16- en 17-jarige personen ingeschreven in de ambulante verslavingszorg. In 1997 steeg dit aantal naar 225. Het jaar 1998 vertoonde een terugval naar 201 problematische cannabisgebruikers, waarna het aantal weer toenam: 236 jongeren in 1999 en 239 in het jaar 2000.

Sinds 1996, vooral in de jaren 1999 en 2000, is het aantal 16- en 17-jarige cannabisgebruikers in de verslavingszorg dus toegenomen. Hoe dit te verklaren is en of er mogelijk een verband, direct of indirect, bestaat met de verhoging van de leeftijdsgrens voor de toegang tot coffeeshops kan niet afgeleid worden uit de LADIS-cijfers. Daar zou nader onderzoek voor nodig zijn.

5.6 Overlast rond coffeeshops

De jongeren van het Nationaal Jeugddebat vreesden dat door verhoging van de leeftijdsgrens voor coffeeshops meer overlast op straat zou kunnen ontstaan. Over drugsgelateerde overlast en ook, meer specifiek, over overlast rond coffeeshops wordt systematisch informatie verzameld in periodiek onderzoek onder inwoners van 16 Nederlandse steden. Er zijn gegevens uit 1996, 1997, 1998 en 2000 (Snippe, Oldersma & Bieleman, 2000; cijfers over 2001 zijn wel verzameld maar nog niet openbaar). We weten uit deze onderzoeken dat tussen 1998 en 2000 een daling is geweest van overlast rond coffeeshops. Overige drugsgelateerde overlast is ongeveer gelijk gebleven tussen 1996 en 2000.

6 Conclusies

Terugblikkend op de vraagstellingen van dit onderzoek kunnen we het volgende constateren.

Circa 37% (zie peilstationsonderzoek), dan wel 22% (zie NPO 2001) van de 16- en 17-jarigen in Nederland heeft ooit cannabis gebruikt. Recent gebruik heeft een lagere prevalentie bij die leeftijdsgroep: circa 17% (zie peilstationsonderzoek), dan wel 7% (zie NPO 2001). Verschillen tussen deze percentages worden mogelijkveroorzaakt door verschillen in opzet en steekproef bij de onderzoeken.

Jongens gebruiken meer en vaker cannabis dan meisjes. Het aantal jongeren dat ooit cannabis heeft gebruikt neemt toe met de leeftijd. Cannabis is bij 16- en 17-jarige jongeren verreweg de meest gebruikte drug. Gebruik van harddrugs komt veel minder voor. Een minderheid van de jongeren heeft naast cannabis ooit andere drugs genomen. Het cannabisgebruik onder jongeren en onder 16- en 17-jarigen is de laatste jaren gestabiliseerd. Hetzelfde geldt voor andere drugs. Hier en daar is zelfs sprake van een daling van het gebruik van harddrugs.

De 16- en 17-jarigen kopen hun cannabis vooral in de coffeeshop of krijgen het via hun sociale netwerk. Sinds 1996 is de rol van de coffeeshop bij de aanschaf van cannabis in deze leeftijdsgroep duidelijk kleiner geworden. De rol van het sociale netwerk bij de aanschaf van cannabis is ondertussen toegenomen. Toch lijkt zich geen belangrijke verschuiving voorgedaan te hebben in de lokale cannabismarkten. Dit zou komen doordat het sociale netwerk de cannabis voor de 16- en 17-jarige gebruikers vaak bij de coffeeshop haalt en een deel van de jongeren daar nog steeds zelf koopt.

Er zijn nog vragen die op grond van de beschikbare informatie niet beantwoord kunnen worden. Ook al kopen 16- en 17-jarigen hun cannabis vaker via het sociale netwerk, het is onbekend of ze daardoor meer in aanraking komen met harddrugs. Evenmin is duidelijk of jongeren bij de aanschaf van cannabis geconfronteerd worden met criminele of gevaarlijke situaties. Verder weten we niet precies hoe jongeren het ervaren om meer via het sociale netwerk en minder bij de coffeeshop te kopen. Tenslotte staat niet vast of er enig verband bestaat tussen een toegenomen hulpvraag bij de verslavingszorg en de verhoging van de minimumleeftijd. Om over deze kwesties duidelijkheid te krijgen zou nader onderzoek nodig zijn.

Uit de cijfers wordt wel duidelijk dat het cannabisgebruik onder de 16- en 17-jarigen de laatste jaren is gestabiliseerd en dat hun harddrugsgebruik niet is toegenomen. Als verkooppunt speelt het sociale netwerk een grote rol, naast de coffeeshop. Er lijkt vooralsnog geen verschuiving te zijn opgetreden in de lokale cannabismarkt.

Al met al wekt de beschikbare informatie de indruk dat de verhoging van de leeftijdsgrens voor de toegang tot coffeeshops tot nu toe geen nadelige neveneffecten voor de 16- en 17-jarigen heeft gehad: noch de gebruikscijfers, noch de gegevens over het aankoopgedrag laten zorgwekkende trends zien.

Geraadpleegde literatuur

Abraham MD, Cohen PDA, Til RJ van, Winter MAL de. Licit and illicit drug use in the Netherlands, 1997. Amsterdam: CEDRO/Mets, 1999. (Nationaal Prevalentie Onderzoek, NPO 1997)

Abraham MD, Kaal H, Cohen PDA. Licit and illicit drug use in the Netherlands, 2001. Amsterdam: CEDRO/Mets en Schilt, 2002. (Nationaal Prevalentie Onderzoek, NPO 2001)

Bieleman B, Goeree P. Coffeeshops in Nederland. Aantallen en gemeentelijk beleid in 2001. Groningen-Rotterdam: Intraval, 2002.

Korf DJ, Woude M van der, Benschop A, Nabben T. Coffeeshops, jeugd & toerisme. Amsterdam: Rozenberg Publishers, 2001.

LADIS kerncijfers 1999 en 2000. Houten: SIVZ/IVV, 2001.

Mol T. Jongeren met cannabis als primaire problematiek in behandeling bij de ambulante verslavingszorg. Houten: SIVZ/IVV, 2002. (Bewerking LADIS-data in opdracht van het WODC)

Nationale Drugmonitor (NDM). Jaarbericht 2001. Utrecht: Bureau NDM, 2001.

Smit F, Zwart WM de, Spruit I, Monshouwer K, Ameijden E van. Monitoring Substance Use in Adolescents: School or Household Survey? DEPP, 2002, 9 (3), 267-274.

Snippe J, Oldersma F, Bieleman B. Monitor Drugsoverlast in Nederland (1996-2000). Groningen-Rotterdam: Intraval, 2000.

Zwart WM de, Monshouwer K, Smit F. Jeugd en riskant gedrag. Kerndegevens 1999. Roken, drinken, drugsgebruik en gokken onder scholieren vanaf 10 jaar. Utrecht: Trimbos-instituut, 2000. (Peilstationsonderzoek)